

GARNIZOANA DIN BOR

Capitolul X

Traducere din maghiară de **Paul Daszkal**

Tehnoredactare de Andrei Gancz

*În memoria tatălui meu, **Bernat Daszkal**,
deportat în lagărul de muncă forțată la Bor*

Paul Daszkal

Mărșăluiam voioși. Pe drum veneau și plecau mereu partizani, călăreți și infanteriști. Ne salutau neobosiți, iar noi îi salutăm neosteniți. Din mersul pe jos de o oră a ieșit cu totul altceva.

– Dar unde este comandamentul acela, druže? Kolko kilometri Kommando? La câți kilometri e comandamentul? – Îi întrebam pe însoțitorii noștri.

– Nu mai e așa departe, să ne grăbim să ajungem înainte de lăsarea întunericului.

Ne-am grăbit. Cât ne stătea în puteri. Mersul pe jos de două zile, ploaia, hrana rece și-au făcut simțite efectele. Dar acum nu mai conta, acuși urma să ajungem. – La comandament va fi mâncare caldă, primim și cazare, în fine ne vom putea dezbrăca, spăla și vom putea începe să fim din nou oameni...

Era deja întuneric când am ajuns într-un sat. În sfârșit, clădiri. Un sat mic, sărăcăcios, dar totuși o așezare umană. După multele cărări din păduri, drumuri prin câmpuri, teren fără drum, după rătăcirea de două zile prin udeală, începeam să ne săturăm de atâta natură sălbatică.

Era Laznica. – Comandamentul este în celălalt sat, – ne-au spus. – Acum e deja târziu pentru a merge dincolo, noaptea o petrecem aici și dimineața ne vor conduce dincolo.

Ochii au început să ni se obișnuiască cu întunericul. Populația satului stătea afară, toată lumea. Cu mic, cu mare, tineri și bătrâni. Și toți partizani. Toți aveau arme. A început să ni se reveleze măreția acestui popor. Aici, la acest popor nu era nevoie de convocări și mobilizare. Acest popor nu putea fi învins. Degeaba îi exterminau nemții cu zecile de mii, de patru ani de zile, sârbii, fără excepție, toți oamenii valizi erau combatanți. Dacă nemții se apropiau de satele lor, se retrăgeau în munți, în codri, neamțul acolo nu putea intra după ei. Și nu oboseau niciodată, nu-și pierdeau speranța niciodată, nu-i interesau hainele ori hrana. Doar arma. Și cel mult un sac pentru pâine. Dacă ajungeau din nou într-un sat, primeau de mâncare, tot satul le gătea doar lor. Dacă trebuia

să stea mai mult timp în natură, nu mâncau. Dar oriunde vedeau nemți, unde îi prindeau, îi atacau. Îi nimiceau pe dușmani, le distrugeau pozițiile.

Mame implorau comandanții de brigadă să-i convingă pe băieții lor de zece-doisprezece ani să dea înapoi armele și să meargă acasă, căci mai aveau încă timp până să lupte. Comandanții dădeau curs zâmbind cererii mamelor, însă copiii de zece-doisprezece ani, nu.

– Cum se vor descurca cu noi acum pe întuneric? Cu o mie șapte sute de oameni? Cu distribuirea cinei? Cu cazarea?

O parte din ortaci au primit loc la școală. Era o clădire cu parter, mulți nu au încăput. Ceilalți, care au fost isteți, și-au găsit adăpost în case de locuit, cei mai neîndemânatici – prin grădini, sub șoproane. Nimeni nu avea voie să rămână afară pe uliță.

Dimineața devreme ne-am adunat și am mers în satul vecin. În noroi peste glezne, abia ne puteam ridica picioarele, iar partizanii treceau pe lângă noi. Îi priveam mirați. Cum dracu' pășesc ăștia așa ușurel, majoritatea lor nici măcar în bocanci, ci doar în opinci, ori fără ele, cu picioarele goale? De neînțeles. Și călăreți, unul după altul. În sus la fel de ușor ca în jos.

– Câți kilometri mai sunt de aici până la comandament?

– Trei.

– Trei kilometri? Încă trei kilometri? Făcuserăm deja cel puțin treisprezece kilometri de la luminișul din pădure, unde ni se indicase perspectiva unui drum pe jos de trei ore. Ne-am pierdut încrederea în datele despre kilometri ale partizanilor.

Drumul a pornit abrupt și aici noroiul era fără fund. Ne-am împotmolit. Ne-am înnămolit. Dacă puteam să ne smulgem cu greu unul din picioare din noroi, ne împotmoleam la pasul următor, și drumul era tot mai abrupt și mai abrupt. Iar capătul drumului nu se zărea. Erau băieți care cădeau din picioare. Curgea sudoarea pe noi. Și poverile noastre erau grele. Unul din ortaci a făcut o criză de nervi. Numai ce s-a ridicat, a alunecat iar. – Nu mă părăsiți! Nu mă părăsiți! Ajutor! – Plângea. I-a cuprins o nervozitate înfricoșătoare și pe ceilalți. – Ce sat mai e și ăsta? Aici e comandamentul?

Epuizați, cu picioarele tremurânde, am ajuns la capătul drumului, pe un vârf de munte. În sfârșit. Ne-am trântit pe iarba udă. Apoi am privit împrejur: unde te uitai, munți și văi, nici urmă de clădire, de viață umană. Umblam prin locuri bune? Partizanii ne linișteau. Să mergem mai departe, drept pe creasta muntelui. În curând vom ajunge.

– Kolko kilometer Kommando?

– Tri kilometra.

Trei kilometri? Iarăși trei kilometri?

Deci să mergem, să pornim, drept pe creasta muntelui. Acel „drept” s-a transformat în multe-multe curbe, apoi iarăși drept, apoi în sus, apoi din nou în jos. Pe drum întâlneam mereu partizani care ne indicau direcția.

Pe la amiază am sosit într-o vale, în prejma căreia era încartiruit primul comandament din drumul nostru. Locul de cazare nu l-am văzut, doar câțiva ofițeri care luau măsuri și care ne-au

împărțit pe noi. Separat pe cei care s-au prezentat pentru serviciu la partizani, separat pe cei care doreau să plece acasă. Aproximativ jumătate, cam opt-nouă sute de oameni, mai ales cei mai tineri, s-au prezentat pentru înrolare. Gardienii erau deja aici. Partizanii i-au condus sus pe un deal. Erau urmăriți de un vacarm nearticulat. – Pfu! Blestemaților! Derbedeilor! Călăilor! Tot mai mulți ne veneam în fire, ne trezeam, la din ce în ce mai mulți începeau să le ardă obraji de amintirea atâtor palme, trupurile de atâtea lovituri și chinuri îndurate. Câțiva dintre noi i-au atacat pe gardieni. Care pe cine și l-a ales. Răpăiau palmele, zburau înjurăturile... Partizanii nu le-au luat apărarea.

Sus pe deal, partizanii i-au dezbrăcat pe cei patruzeci de oameni, le-au luat bocancii, i-au mânăat mai departe desculți, doar în izmene, înainte.

În urma lor, noi, toți cei o mie șapte sute, înainte sus pe munte!

Era și acesta foarte abrupt. A trecut mai bine de o oră și jumătate până toți cei o mie șapte sute de oameni au ajuns sus.

Iar sus, nici urmă de locuire umană. Munți, văi, iarăși munți, în șir nesfârșit, mai mici, mai mari, uriași, în dreapta și în stânga.

– Ce-i asta? Unde ne duc? Ce vor cu noi?

– Zdravo, zdravo!

– Druže!

– Haide!

Înainte! Câțiva partizani conduceau coloana. Unul în față, doi-trei pe lângă coloană, unul la coadă. Cu arme.

– Aici ceva nu este în ordine. Aici ceva...

Partizanii ne grăbeau, ne îndemneau prietenoși, amabili.

– Brzo, brzo... repede, repede. Va fi mâncare caldă, brzo...

Mergeam. În total ne-am odihnit cam două ore, am putut aduna ceva puteri – Hai! Odată tot vom ajunge undeva.

Ne conduceau prin ținuturi minunate. Prin codri seculari și munți, văi, imașuri. Dacă am fi putut parcurge acest traseu ca turiști în viața civilă, în pace..., dar așa era prea mult, povara, rucsacurile. Am început să înțelegem povestirile celor care fuseseră în Ucraina, despre echipamentele abandonate. Dar pe un asemenea teren, prin asemenea păduri dese, spuneau umblații prin Ucraina, nici ei nu mășăluiseră. Merseseră enorm de mult pe jos, dar întotdeauna pe teren neted, pe drumuri, pe șosele.

Departa, jos în vale, niște călăreți partizani își adăpau caii într-un pârau. Semn încurajator. Unde s-au adunat atâția călăreți laolaltă, acolo trebuia să fie ceva prin apropiere. Și era. Alt munte. Altă vale și alt imaș, și mășăluire, fără repaus și fără oprire.

– Cum se orientează acești oameni minunați? Imposibil. Este imposibil să-i ajungi din urmă, să-i găsești. Nici nu se rătăcise pe aceste meleaguri vreun neamț, niciodată, în tot timpul ocupației. Nemții putuseră ocupa doar drumurile, satele, comunele și orașele aflate de-a lungul drumului. Aceste teritorii sălbatice, libere și nemăsurat de întinse erau de neatins pentru ei. Acesta era imperiul partizanilor. Al poporului sârb.

Undeva în față s-a aglomerat coloana. – Ce-i asta? De ce s-au oprit?

Da de unde s-au oprit! Înaintau în șir indian, câte unul. Capetele dispăreau câte unul. Grozăvie! Stăteam pe un vârf de munte, de unde și privitul în jos îți dădea amețeli. Undeva jos, îngrozitor de adânc, departe la poalele muntelui se contura o mică dungă subțire, albă, un drum. Jos, la acel drum trebuia să ajungem.

Povârnișul muntelui unde stăteam noi și pe unde trebuia noi să coborâm, era un teren stâncos, sălbatic și pietros. Un pas greșit, un balans cu rucsacii grei, o piatră alunecată de sub picior, și ne prăbușeam fără scăpare. Și unul i-ar antrena cu el pe ceilalți. Pășeam pe pipăite, unul în spatele celuilalt la distanță de siguranță de câte trei pași...

Din cei o mie șapte sute de oameni, doar a treia parte putea să pornească la această acțiune, pentru că între timp începuse să se întunece. Două treimi din ei au rămas pe vârful muntelui, aceștia urmau să vină după noi dimineața. Ultima porțiune din pantă am parcurs-o și noi deja pe întuneric. Era noapte deplină când am ajuns jos.

Niciodată turism de acum încolo! Printre munți? În excursie? Ajunge pentru toată viața!

De s-ar sfârși odată!

Ne-am așezat la baza muntelui. Ne-am odihnit. Am luat desagi de pâine și am început să cinăm. Încă nu înghițiserăm ultima îmbucătură, că ne-au și pornit.

– Haide, družo, brzo...!

Nu am întrebat la câți kilometri e comandamentul. Dacă o fi existat așa ceva.

Am pornit la drum pe întuneric. Ne conducea albul drumului.

A început ploaia.

Drumul urca. Erau serpentine. A trecut o oră, două ore, trei ore de când am pornit de la baza muntelui, și serpentinele nu se mai sfârșeau.

Turna cu găleata.

Serpentinele duceau sus pe o altă creastă de munte. Turna cu găleata. Pășeam în mocirlă. Apa curgea de pe capetele noastre, de pe mâinile noastre și de sub haine. Nu vedeam și nu auzeam. Pășeam. Picioarele ni se mișcau de la sine, ca niște mecanisme neînsuflite. Să nu ne oprim, să nu ne oprim, căci atunci e sfârșitul, nu rezistăm mai departe. Creierele abia ne mai funcționau. Ne aminteam vag de acel marș cu patru săptămâni în urmă, din tabăra din munți în jos, la Bor. Atunci credeam că un marș mai groznic decât acela nu există în istoria lumii.

Dar exista.

A trecut de miezul nopții. Mergeam de mult timp pe vârf de munte, mășăluiam demult pe creasta muntelui și drumul se tot desfășura înainte. Gemete, văicăreli peste tot. Bocancii mai slabi se fleșcăiseră, ortacii care avuseseră încălțări cu talpă din lemn demult veneau desculți, răniți, cu spini, se târau șchiopătând.

La ora trei în zori am deslușit în întuneric conturul unei case. Apoi încă o casă. Eram într-un sat.

Coloana s-a destrămat de tot. Am rămas cinci-zece în câte un grup, și acestea la distanțe de o sută de metri unul de altul. Mulți au clacat, au rămas în urmă, s-au așezat pe marginea drumului, în ploaia torențială.

Satul – case dărăpănate din chirpici, cu acoperiș din paie. Și aici ne-au condus la școală. Clădirea era încuiată. În curte era un șopron, un acoperiș pe patru stâlpi, pentru animale. Cine a putut să se bulucească, aici s-a adăpostit. Au stat în picioare unul lângă altul, au stat până dimineața, după douăsprezece ore de mers pe jos, uzi, de parcă ar fi ieșit dintr-un bazin de înot. Satul se numea Jasikovo.

Cei care nu au apucat loc acolo, s-au răzlețit prin satul întunecat.

Din depărtare s-a ivit o lumină slabă. – Hai acolo! Lumina s-a tot întesit. Într-o curte era un cuptor de copt pâine, gazda împreună cu cei din casă băga înăuntru lipii. Pentru partizani. Toată noaptea au copt la ele.

Ne-au dat voie să ne punem lângă cuptor. Nu încăpeau mai mult de zece-cincisprezece oameni. Era un dar dumnezeiesc. Simțeam căldură, un pic de căldură... și am stat acolo până s-au ivit zorile.

Spre dimineață ploaia s-a oprit. Era o priveriște tristă cea a mulțimii epuizate, udă learcă. Cea mai mare parte din băieți rămăsese afară pe uliță. Cine nu mai putea sta în picioare, se așezase la marginea drumului, în noroi, cu spatele sprijinit de câte un copac ori un perete, și așa dormise. Erau care stăteau în picioare, ori șezând pe rucsacurile lor. Nimănu-i mai păsa că mocirla se infiltra în boccele, în desagi. Era totuna. Casele erau pline până la refuz. Opt-zece băieți la câte o familie de țărani, pe jos unul lângă altul, ori pe jumătate unul peste altul. Azilul de noapte al lui Gorki¹ era un hotel de lux paradiziac pe lângă asta. Am încercat să găsim în vreo casă un loc de șezut. Era imposibil. Înșiși băieții de-ai noștri stăteau în ușă blocând-o, nu gazdele, și nu lăsau pe nimeni înăuntru. Cu motivația că ei deja sunt partizani. – Cine nu s-a înrolat ca partizan, să se care! – spuneau. Ăștia nu erau albi, ci galbeni. Ploaia, marșul supraomenesc și epuizarea, instinctul de conservare rece, animalic, a spălat și ultimele rămășițe ale camaraderiei.

În satul acela era un comandament de-al partizanilor. O clădire cu parter, cu așezare pe patru fronturi stradale, cândva „cafenea”, cum o denumeau sârbii, han pentru proprietarii de vite și pentru căruțe cu cai. Veranda era plină ochi cu partizani. Clădirea la fel. La fiecare minut soseau trupe, călăreți și pe jos. Vânzoleală, dispoziții, sosiri și plecări.

---

¹ Maxim Gorki, scriitor rus care a scris o piesă cu titlul *Azilul de noapte* (n. tr.)

Ne-am așezat lângă un gard aflat în față și priveam de acolo imaginea pestriță, fără perspectivă pentru noi. Soarele strălucea. Am adormit.

Ne-am trezit pe la amiază. Am pornit să dăm o raită prin sat.

În piața centrală a satului, partizanii atârnavă patru soldați. În modalitatea din Bor. Cum văzuseră de la ei. Atârnavă pe un copac, capul le căzuse deja în piept, erau leșinați. Nimeni nu se interesa de ei. Patru din cei mai sângeroși călăi, din zbirii taberei Berlin. Ne-am întors capetele.

În piața centrală discutau ofițeri englezi și americani. Am intrat în vorbă cu ei. Au vorbit cu amabilitate cu noi. Ne-am interesat de situația militară. – Acțiunile de luptă și cele militare pe acest teritoriu – au spus – sunt ale rușilor și ale partizanilor. Unde se aflau momentan rușii, asta nu știau. În tot cazul erau aproape. Despre asta oricum nu puteau să ne dea lămuriri, pentru că rolul lor se rezuma doar la asigurarea cu materiale și hrană pentru aliații partizani. Erau parașutiști. Aduseseră hrană, muniție, îmbrăcăminte. Erau oaspeții comandamentului. Li se pusese la dispoziție cai superbi, zvelți. Erau și femei printre ei, în uniformă. În uniformele lor din materiale fine, nou-nouțe, au avut un efect înviorător asupra sufletelor noastre epuizate.

În jurul comandamentului înșiși partizanii purtau uniforme și bocanci excelenți. Uniforme din lână, verzi-gălbui, noi-nouțe și bocanci noi-nouți, cămăși militare, centuri, cartușiere și arme. Anglo-saxonii transportau fără încetare pe calea aerului echipamente pe întreg teritoriul Iugoslaviei, pentru mai multe sute de mii de luptători partizani.

Nu era niciun indiciu că s-ar gândi și la noi. Nu se interesau de noi, – aparent. Pe la ora unu a sosit un ordin: adunarea, pornirea! Câțiva partizani au luat la rând casele, străzile, au anunțat: – Toată lumea afară pe uliță, în scurt timp pornim mai departe. Haide, brzo!

– Și comandamentul satului trebuie să pornească urgent! – s-a răspândit vestea. Așa cere situația frontului. Nemții sunt în retragere pe întreg teritoriul țării. Nu vor să se expună nici ei, nici pe noi la surprize. Trebuie să mergem și noi. Mergem la Majdanpek. Acolo se mută comandamentul și acolo mergem și noi.

Nu, nu ar fi fost recomandabil să ajungem din nou în mâna nemților.

I-au dus mai întâi pe gardieni, sub pază. Erau mai puțini. Lipseau opt dintre ei.

S-a constituit coloana. Din cei o mie șapte sute de oameni nu erau aici nici jumătate. Rămăseseră pe drumul cel groaznic, în munți, în ploaia torențială. Sosiseră în grupe mai mici, veniseră în tot cursul dimineții, câte zece, douăzeci.

Am pornit în direcție opusă față de cea în care i-au dus pe gardieni. Pe ei i-au condus spre dreapta, pe noi spre stânga.

– Încotro este acel Majdanpek? Comandanții și englezii, americanii au mers înainte, cu noi au venit doar câțiva partizani. Printre ei și femei. Toți înarmați până-n dinți. Și o doctoriță. Era o făptură scundă, fragilă. Tânără. Cu părul tuns scurt, în uniformă, cu o pușcă pe spate, cu cizme de cauciuc, cu o geantă la șold cu pansamente și pâine. Nimic altceva. Nici la ceilalți. – Unde le sunt pachetele? Bagajele, lucrurile? Totuși, e vorba de o mutare. Ceva tot or fi având! Lenjerie de schimb, materiale de spălat, ceva!

Nu aveau nimic. Nimic în afară de ce era pe ei. De ani de zile. De patru ani. Să care bagaje ori pachete pe drumuri de neumblat? Era imposibil chiar și de imaginat. Purtau o haină, o lenjerie până se destrăma pe trupul lor. Le spălau unde nimereau, mâncau unde nimereau. Dacă nu nimereau, nici nu spălau, nici nu mâncau. Râdeau de noi. De rucsacurile noastre, de păturile noastre. – La ce sunt bune?

Treceam încălțați, îmbrăcați prin pâraie, râuri...

– Haide, haide! brzo!

Imaș, munte, vale și iarăși pârâu. Mai departe...!

– Repaus, druže, repaus...!

– Haide, druže, brzo, brzo!

Ăștia poate nici nu erau oameni.

Nu îi agățau crengile, nu se împiedicau de bolovani, alergau sprinteni pe lângă noi, înainte, înapoi, să-i aștepte pe cei rămași în urmă, să-i mâne, mai departe, înainte, neosteniți. Nici măcar respirația nu li se întetea.

Bătea soarele, era cald. – Ne vom zvânta! Nicio grijă! Dacă ei pot, putem și noi.

Un nou pârâu! Mai lat și mai adânc. Înainte!

Mai departe. Imaș, munte, vale, și iarăși pârâu. Din nou munte și vale și un râu. Râu serios, umflat, cu curent puternic. – Și prin ăsta să trecem? Imposibil!

A fost posibil. Apa era aproape până la brâu. Curentul era așa de tare, că a fost nevoie de eforturi mari ca să trecem.

Era ora patru după masă când ne-au dat zece minute timp de odihnă. Epuizați, gâfâind, ne-am oprit și ne-am trântit pe iarbă, la soare. Partizanii nici măcar nu s-au așezat. Mergeau nerăbdători de colo-colo.

– Sus. Mai departe. Pornim! Brzo...

– Ce dracu'! Doar nu-și închipuie că o s-o facem și pe asta?! Ba da, își închipuiau. – Sus, pe muntele din fața noastră, care se înălța vertical spre cer! Tot atât de stâncos și de abrupt ca cel de pe care coborâserăm cu o zi înainte.

Ne șuierau plămâni, inimile dădeau să ni se spargă. La fiecare minut băieții se așezau pe câte o stâncă. Nu mai puteau. De multe ori trebuia să mergem în patru labe, atât era de abrupt. Nu mai puteam. Partizanii nu ne lăsau. Ne îmboldeau, ne încurajau, ne zoreau. Pe cei care chiar nu mai făceau față, îi descărcau de poveri. Le aruncau rucsacurile în hăuri. – Brzo! Haide! Mergând în sus și în jos, partizanii îi mânau pe cei rămași în urmă. Erau fantastici. Femeile partizane la fel ca și bărbații.

După o oră și jumătate eram în sfârșit pe culme.

Repaus? Nici nu putea fi vorba. În fața noastră stătea un alt munte. Fratele geamăn al celui dinainte.

– Așa ceva nu există! Să-l urcăm și pe ăsta? Nu rezistă niciunul din noi.

Și au rezistat cu toții. Fără excepție. Nu ne mai simțeam poverile. Atenția ne era atât de intens solicitată de drumul anevoios, de grija la fiecare pas, de frica să nu alunecăm, încât nici nu ne mai gândeam la povara din cârca noastră.

Două ore și jumătate, și eram deja pe culmea și a acestui munte. Deja se întuneca.

Repaus? Imposibil. Trebuia să străbatem pădurea din fața noastră încă înainte să se întunece. Pentru că dacă ne apuca noaptea în pădure, de acolo nu mai era ieșire până dimineața...

Înainte în pădure! Prin pădurea deasă, sălbatică, fără drumuri, printre copacii deși, printre tufișuri. Jos într-o prăpastie! Terenul era atât de alunecos, că am putut coborî doar târându-ne pe șezut. Apoi a trebuit să urcăm din nou! În jos a mai mers cumva, dar în sus? De zece ori ne-am avântat, de zece ori am alunecat înapoi. Nicăieri o mână de ortac care ar fi putut oferi un ajutor, fiecare a dus lupta pentru propria viață. Partizanii îi trăgeau în sus pe cei care se zbăteau. Ei nu numai că puteau urca, dar puteau și să stea pe picioare, și puteau ajuta. Mica doctoriță firavă era neobosită.

Sus mija o lumină slabă. Marginea pădurii! – În sfârșit! Suntem afară!

– Brzo, brzo, – se auzea fără încetare, dar și focuri de armă, de semnalizare, din față. Cei care erau departe în față semnalizau astfel traseul drumului pentru cei ce veneau în urmă. Repede afară din pădure, încă înainte de a se întuneca de tot.

Dar nu am ieșit din pădure. Ne-am întors dinspre lumină și eram din nou în pădurea deasă. Acum abia mai vedeam. Ne tot ziceam: – Ce va fi cu noi? Ce va fi? – Nimic! Ne așezăm aici și așteptăm dimineața. Pe întuneric nici partizanii nu se pot orienta. E o minune și că ziua știu drumul, direcția.

Dar partizanii s-au orientat și pe întuneric. Ne-am desfășurat în șir indian și pășeam strânși aproape unul după altul, cu brațele întinse înainte, atingându-l pe cel ce mergea în fața noastră, căci era deja întuneric beznă. Nu vedeam nimic. Nici propriul braț întins înainte. Doar auzeam. Îi auzeam pe partizanii care treceau iute pe lângă noi și apoi fugeau înapoi. Și focurile de armă de semnalizare. Când de jos, când de sus. De la capul coloanei. Nu știam unde călcăm. Era când alunecos sub noi, când uscat. Când teren rigid, când limbi de pământ atât de înguste, că tălpile picioarelor nu ne încăpeau una lângă alta. Alunecam în dreapta și în stânga, în jos, deasupra unor adâncuri necunoscute. Și ne țineam echilibrul nădușind, cu picioarele tremurând.

Era un marș mortal de înspăimântător, înfricoșător.

– Aveți grijă! Aveți grijă! Prăpastie!

O bufnitură surdă. Cineva a lunecat în prăpastie. Un strigăt ce-ți răscolea creierii. Cine a fost, unde s-a întâmpat, nu se putea ști. Era întuneric beznă. Dar partizanii au știut. Pe pipăite, au coborât alunecând până la el și l-au adus sus. Nu au lăsat pe nimeni să se piardă. Nimeni nu putea rămâne în urmă. Era ordin pentru asta.

În sfârșit am ajuns la capătul limbii de pământ alunecoase. Am pășit din nou mai departe, pe teren uscat și mai lat. Rădăcini, gropi, crengi nu mai constituiau piedici pentru noi. Simțeam

picicile în gamba noastră, bocancii noștri, sau în picioarele noastre goale, rănite. Instinctul de conservare ne croia lungimea, puterea și înălțimea pașilor. Nu se putea să încetăm. Cine rămâne în urmă, pierd. Trebuia să ținem ritmul celui din față noastră, ori puteam, ori nu.

Acest îngrozitor drum prin pădure a durat trei ore și jumătate, acum doar în jos, mereu în jos. De aprins un chibrit ori o lampă, chiar de s-ar fi găsit un asemenea instrument, nu era permis. O rază de lumină și am fi fost trădați. Sunt cetnici peste tot, cetnicii lui Mihajlović, cei de partea regelui, dușmanii partizanilor lui Tito stau la pândă peste tot în codrii din Serbia.

A răsărit luna. Razele sale au pătruns și prin desișul pădurii și am început să vedem. Am răsuflat ușurați, poate se termină acest marș mortal.

Am ieșit din pădure. Pe câmp neted. Am început să simțim din nou rucsacurile, se lăsau cu greutate mai mare, ne trăgeau umerii, ne forțau inimile, aveam dureri ascuțite în toate organele. Măinile, picioarele și fața ne erau brăzdate, îmbrăcămintea ruptă, sfâșiată.

Un singur partizan s-a rănit, pe frunte avea o tăietură de la o creangă. Ceilalți nu aveau nimic. Cine știe de câte ori făcuseră drumul ăsta, de patru ani încoace?

Nu ne mai interesa unde este și cât de departe e acel Majdanpek. Era undeva. Ne era indiferent. – Și acest drum se va sfârși odată. Ori ajungem, ori ne prăbușim. Până putem, mergem. Și am putut. Ne priveam prelung. Noi eram așa cu adevărat? Nouă ni se întâmpla asta?

Nouă ni se întâmpla. Am ajuns pe un teren mlăștinos. Am mers mai departe, înainte, pe marginea mlaștinii.

Pârâu. Prin el. Eram din nou uzi leoarcă.

Doctorița cea mică a înșfăcat sub ochii noștri un ortac înalt de aproape doi metri care se prăbușea din cauza rănilor de la picioare, l-a suit în spinare și l-a trecut pârâu. Apoi s-a întors și l-a dus pe următorul. Și râdea.

Un râu vuind învolburat! Deasupra lui, două grinzi. De trecut și peste ăsta. Sus pe grindă. Se îndoia și se unduia sub noi perechea uriașă de grinzi. Amețeam la înălțime, fără balustradă, fără niciun sprijin. – Doar să nu alunecăm, doar să avem grijă, să nu călcăm pe lângă. Dacă am scăpat până acum, să nu pierim în mormântul de valuri...

Nu a căzut nimeni.

Am ajuns la o șosea. Stâlpi de telegraf. Civilizație. Să pășim în liniște, cu precauție, fără zgomot, șopteau partizanii. Nu se știe dacă nu cumva se pitesc pe aici grupe de fugari nemți.

Am ajuns la Majdanpek la ora două după miezul nopții. Pe drum lumina un bec. Era o comună industrială mare. Ne-au condus în curtea unei fabrici. Și aici luminau vreo două becuri. Erau deja mulți care sosiseră înaintea noastră, noi eram coada coloanei. Se vânzolea mulțimea prin curte în sus și în jos. Ne-am căutat loc de culcare.

Am avut noroc. Supraveghetorul platformei, contra a câte două sute de dinari de fiecare, ne-a lăsat într-un garaj. Era garaj și grajd. Ne-am îngrămădit cu sutele înăuntru, împingându-ne în căutarea unui loc de culcare pe pământ. În sfârșit ne puteam culca. După două zile și două nopți de umblat pe jos fără întrerupere, după foame și umezeală, ne puteam culca.

Pe la trei și jumătate a pornit ploaia. Ciocănea în acoperișul de deasupra capetelor noastre, tot mai tare, mai alarmant. Și tot mai tare și mai alarmant creștea zgomotul de afară. Cei rămași afară cu sutele, urlau. Au spart ușa garajului. Gălăgie, tumult, îmbulzeală și încăierare. Cei mai puternici au rămas înăuntru, cei mai slabi au fost dați afară.

Dimineața a trebuit să părăsim curtea. Am ajuns sus într-un uriaș depozit de cărbune, prin băltoace. Acoperișul era cu porțiuni lipsă, pe alocuri curgea ploaia înăuntru. Ne-am aciuit pe grămada mare de cărbune ud. Am rupt pereții din scânduri și am aprins focuri. Ne uscam pe noi și lucrurile noastre ude learcă. Cine avea ce, a mâncat, cine nu avea, nici nu îndrăznea să ceară. Cine ar fi dat aici și celuilalt? Cel mult dacă se putea face un schimb.

– Răbdare, răbdare, – veneau vestitorii, – aici se vor îngriji de noi. Primim de mâncare și în sfârșit ne repartizează, trebuie să așteptăm până se instalează comandamentul. Să așteptăm până după-amiază, doar încă un pic de răbdare, vor fi de toate, toate se vor aranja.

Aici i-am văzut ultima oară printre noi pe câțiva membri ai gărzii noastre. Șase-opt. Stăteau întinși sau se preumblau printre noi, mai zdrențuiți decât noi, pentru că ceea ce era pe ei nici nu mai avea formă de îmbrăcăminte.

Dimineața a pornit goana după mâncare. Am invadat casele țărănești. Nu se putea obține nimic pentru bani. Doar la schimb, și nu prea mult nici așa. Pentru un pic de mămăligă, pâine de mălai, câțiva cartofi – cine ajungea la niște brânză era printre fericiții norocoși – dădeam ace de cusut, ață, curele de pantaloni, săpun, piepteni, lame de bărbierit și în special lenjerie. Mulți și-au dezbrăcat ultima cămașă pentru o îmbucătură de mâncare și apoi și-au îmbrăcat hainele pline cu păduchi și răpănoase direct peste piele. Mulți și-au dat ultima pătură pentru un pumn de tutun verde. Îl tăiau cu briceagul ori cu foarfeca în șuvițe grosolane, le înfășurau în hârtie igienică și fumau retrași într-un colț, căci ceilalți se uitau cu jind la ei.

Am stat două zile în Majdanpek. Grupurile rămase în urmă s-au adunat cu încetul. Pe la prânz s-a ordonat adunarea. – Ce se întâmplă? Care-i problema?

– Nu e bine! Nemții în retragere au făcut o străpungere nu departe de Majdanpek. Trebuie să plecăm, urgent! Și noi, și comandamentul.

Armele primite de câțiva ortaci în prima zi au fost cerute înapoi. Partizanii au renunțat la serviciile noastre armate. Cei mai mulți dintre noi nu făcuseră armata, mulți eram în vârstă și bolnavi, toți eram epuizați, abătuți și înfomețați. Nu aveau timp să ne instruiască, să se chinuie cu noi. Aveau altă treabă, esențial mai importantă și mai urgentă.

S-a împărțit pâine. Asta a fost prima îmbucătură de mâncare pe care am primit-o de la partizani. Un sfert de kilogram de ceva negru, lipicios și ciudat. A fost o delicatessă. A dispărut în câteva clipe în gurile înfometate.

Nici partizanii nu aveau mai mult, și nici altceva.

Ne-au împărțit în grupe de câte trei-patru sute și ne-au îndreptat către diferite comune. Evident, pentru ca hrănirea și cazarea noastră să fie oarecum rezolvată, până ne pot preda rușilor. Se făcuse seara târziu până grupul nostru de trei sute a pornit. Unde? Nimeni nu știa. Zvonuri. Iarăși.

Și aici începeau zvonurile. – Ai auzit?! Un dobitoc zice că mergem înapoi la Jasikovo. Unul începe să răspândească o asemenea ineptie, iar ceilalți spun după el.

Zvonul nu se mai stingea. Se tot întindea, se tot mărea valul: – Mergem înapoi la Jasikovo.

– Nu! Asta e imposibil! Nici partizanii nu pot să creadă așa ceva! Încă o dată drumul ăsta ne va ucide!

Ne-a cuprins o amărăciune de nedescris. Iarăși să îndurăm acel drum de iad, și din nou noaptea!

Înapoi la Jasikovo!

Pe drumul presărat cu stâlpi de telegraf, în jos, prin râul umflat și zgomotos, prin ținuturile mlăștinoase, prin pârâu încălțați și îmbrăcați, pe lângă prăpăstiile din prejma limbii de pământ lunecoase din pădurea întunecată. Pantele, cei doi munți uriași, munții gemeni, apoi din nou râuri, pâraie, imașuri și dealuri.

Am făcut-o.

Și am rezistat și la asta. Și nici măcar nu a răcit vreunul din noi. În zori mulți s-au trântit pe jos. Nu mai puteam, multele brzo și haide deja ne înnebuneau. – De-am fi putut rămâne cu gardienii! – Fericiți cei patru mii de oameni! Primii patru mii, care de atunci or fi demult acasă, în Ungaria...!